

נועים אליעזר

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי (ע"ד)

שיעורי מורינו הגאון רבי אליעזר רוט שליט"א
אחרי מות - עניני פסח תשפ"ב * מס' 229

אחרי מות

האם נדב ואביהוא הכניסו קטורת לפני ולפנים

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבכם לפני ה' וימותו (ויקרא ט"ז, א').

בפירוש ה"אבן עזרא" כתב: "וזאת הפרשה לאות, כי בני אהרן הכניסו הקטורת לפנים מהפרכת."

בפולגותא דהאבן עזרא והרמב"ן

א) הנה דעת ה"אבן עזרא", דנדב ואביהוא הכניסו הקטורת לפני ולפנים. אולם הרמב"ן על התורה (כאן ויקרא ט"ז, ב') פליג, וס"ל

שנכנסו רק להיכל ולא לקודש הקדשים. - וז"ל הרמב"ן: "ואינו כן על דעתי, כי הכתוב שמזכיר תמיד העון, אומר (במדבר ג', ד') בהקריבם אש זרה וכו', איך יעלה על דעתם לבא היום אל המקום אשר לא נכנס שם אביהם, כי אהרן הקטיר הקטורת על המזבח הפנימי, ולמה יכניסו הם הקטורת שלהם לפנים משלו". עכ"ל.

בשיטת רש"י כהאבן עזרא

ב) והנה בפירוש רש"י (כאן) משמע דס"ל כה"אבן עזרא", שהרי כתב: "היה רבי אלעזר

בן עזריה מושלו, משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב, בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני, זה זרזו יותר מן הראשון. לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן. עכ"ל. ומבואר דגם רש"י ס"ל כה"אבן עזרא" דנכנסו לפני ולפנים, דהא הפסוק מזהיר את אהרן (ויקרא ט"ז, ב') ואל יבא בכל עת אל הקודש מבית לפרוכת. ואם נדב ואביהוא לא נכנס פנימה, היכן מזהירו כדרך שמת פלוני.

פסח

בענין הסיבה בכל הסעודה

בסוגיא דפסחים ק"ח ע"א

א) בפסחים (ק"ח). גרסינן, איתמר מצה צריך הסיבה, מרור אין צריך הסיבה, יין איתמר משמיה דרב נחמן צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן אין צריך הסיבה, ולא פליגי הא בתרתי כסי קמאי הא בתרתי כסי בתראי כו'. השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה.

דברי הרמב"ם שיש גם מצוה להסב כל הסעודה

ב) והנה הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ח) הוסיף, שיש גם מצוה להסב כל הסעודה. וז"ל: "ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו

ושתייתו אם היסב הרי זה משובח, ואם לאו אינו צריך". עכ"ל. - וכך פסק הרמ"א (בסימן תע"ב סעיף ז') וז"ל: "ולכתחילה יסב כל הסעודה".

ביאור מרן רי"ז הלוי דשיטת הרמב"ם דמצות הסיבה היא מצוה בפני עצמה

והנה בחידושי מרן רי"ז הלוי (פ"ז מחמץ ומצה ה"ז) ביאר: "מדברי הרמב"ם האלו מבואר דמצות הסיבה היא מצוה בפני עצמה שיאכל ושיתה בלילה הזה והוא מיסב דרך חירות, אלא דחכמים קבעו למצוה זו בשעת אכילת המצה ושתיית הארבעה כוסות, אבל על כל פנים מצוה בפני עצמה היא ולא מדיני המצוה

דור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים". עכ"ל. וגם בסעודה צריך להראות כן, שאוכל סעודה כבן חורין. - וזהו שכתבו התוס', דגם המצה של מצוה שייכת למצות הסעודה דמחוייב בה בהסיבה.

בביאור דעת הרמ"א

(ה) ויתבאר בזה דברי הרמ"א (סימן תע"ב סעיף ז') שכתב: "ולכתחלה יסב כל הסעודה". דס"ל דמצות הסיבה דמצוה נתקנה מחמת שהיא גם עיקר הסעודה, ולכן יש לאכול את כל הסעודה לכתחילה בהסיבה, אלא דדוקא במצוה חייבוהו להסב לעיכובא.

בשיטת הרמב"ם

(ו) ובשיטת הרמב"ם י"ל דס"ל דדין הסיבה במצה נתקנה מחמת קיום מצות מצה לחודא, ולא מחמת דין הסעודה שבה, ולכן נקט דאין זה דין לכתחילה, דהא שאר הסעודה אין לה דין כמו מצה של מצוה דצריך שייסב לכתחילה. רק מחמת שיש חיוב להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, לכן צריך להסב גם בשאר כל הסעודה, אבל אינו אלא בתורת הרי זה משובח. - ומהאי טעמא י"ל דנקט הרמב"ם לענין הסיבה באפיקומן, דזהו מדין מצות מצה, ולא מדין סעודה, ולכן האפיקומן אינו כדין המצה. דיעוין ב"פרי חדש" (סימן תע"ב סק"ז, וסימן תע"ז סק"א) שדקדק מהשמטת הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ח) דאפיקומן לא צריך הסיבה, אלא רק בשעת אכילת כזית מצה וארבע כוסות צריך להסב, ולא באפיקומן. דיעוין בדברי הרמב"ם שכתב: "ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך". עכ"ל.

בשיטת התוס' דאפיקומן צריך הסיבה

(ז) אמנם התוס' בפסחים (ק"ח.) בד"ה מאי כו', כתבו דאפיקומן צריך הסיבה. וז"ל: "ומה שצריך הסיבה במצה, היינו כשמברכין על אכילת מצה ובאפיקומן". עכ"ל. וכן כתב הרא"ש (פ"י דפסחים סימן כ') וז"ל: "ומצה בעי הסיבה בכזית ראשון וכזית של אפיקומן". עכ"ל. וכן פסק המחבר בשו"ע (סימן תע"ז סעיף א'). והביאור בזה, דמכיון שמצת האפיקומן באה לגמר הסעודה, והרי הסעודה היא סעודה של חירות ממילא צריך בה הסיבה מחמת הסעודה, דומיא דמצה דבעיא הסיבה משום שהיא עיקר הסעודה.

של מצה וארבע כוסות, וכדחזינן דגם בשאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח, דהיינו דמקריא קיום מצוה של הסיבה. [וכן הוא בשו"ע או"ח סימן תע"ב סעיף ז' דלכתחילה יסב בכל הסעודה]. הרי דמעשה ההסיבה היא מצוה בפני עצמה, ושייכה גם בשאר אכילתו ושתייתו, אלא דאינו מחוייב בה רק בשעת אכילת מצה ושתיית ארבע כוסות, אבל בעיקר דינה אין לה ענין עם מצות אכילת מצה ושתיית ארבע כוסות כלל". עכ"ד.

ביאור ה"פרי חדש" לנפקותא בין הרמב"ם והרמ"א

(ג) והנה ה"פרי חדש" (בסימן תע"ב סעיף ז') כתב דאיכא נפקותא בין הרמב"ם והרמ"א האם הסיבת כל הסעודה היא מצוה לכתחילה, או רק מצוה מן המובחר שהעושה כן הרי זה משובח. - וז"ל: "ומה שכתב [הרמ"א] ולכתחילה יסב כל הסעודה ליתא, דליכא אלא מצוה מן המובחר, והילך לשון הרמב"ם בפרק ז' ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה וכו', ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך". עכ"ד.

דברי המרדכי

(ד) והנה המרדכי (פרק ערבי פסחים) כתב: "ואמרי לה איפכא תרי כסי קמאי כו', אבל לענין מצה ליכא חילוק [היינו, דלא שייך בזה סברת מאי דהוה הוה], דבין בתחילה כשמברך על אכילת מצה, ובין בסוף כשאוכל אפיקומן צריך הסיבה, משום דעיקר הסעודה הוה מן מצה". עכ"ל. וחזינן דדין הסיבה תלוי במה שהוא עיקר הסעודה.

בתוס' פסחים ק"ח ע"ב

ויסוד הדין מצינו בתוס' בפסחים (ק"ח.) בד"ה מאי כו', בהא דאיתא בגמ', יין איתמר משמיה דרב נחמן צריך הסיבה ואיתמר משמיה דרב נחמן אין צריך הסיבה, ולא פליגי הא בתרתי כסי בתראי כו', תרי כסי קמאי בעו הסיבה דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות, תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה, מאי דהוה הוה. - וע"ש בתוס' שהקשו, אמאי לא אמרינן גם במצה סברת מאי דהוה הוה. ותירצו: "שאני מצה שהיא עיקר סעודה יותר מיין". עכ"ל. והיינו, דאף על פי שכבר גמר מלספר בעניני גאולה, ויש לומר בזה מאי דהוה הוה, אפילו הכי שייך עדיין לקיים דין הסיבה במצה, מכיון שהיא עיקר הסעודה. - וחזינן דמלבד דין סעודת יום טוב דעלמא, יש מצוה מיוחדת לעשות סעודה בליל פסח. - ויעוין ברמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ו) שכתב: "בכל דור

בסוגיא דפסחים קי"ט ע"ב

(א) בפסחים (קי"ט:) שנינו, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ובגמ' אמרינן, אמר רב יהודה אמר שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומן. ופירש רש"י בד"ה אין כו', וז"ל: "שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה אותה שלאחר האכילה, ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה אף על פי שאינה באה לשם חובה, כדאמר רב חסדא לעיל (קט"ו). גבי מרור דלאחר שמילא כריסו הימנו היאך חוזר ומברך עליו, הכי נמי גבי מצה כו'". עכ"ל. - וכן פירש הרשב"ם בד"ה אין כו'. והיינו דס"ל דעיקר מצות מצה מקיים באכילת האפיקומן, ולא במצה הראשונה שאוכלים בתחילת הסעודה. והתוס' בפסחים (ק"כ.) בד"ה באחרונה כו', מסתפקים בזה.

דברי הרא"ש

(ב) והנה הרא"ש (פ"י דפסחים סימן ל"ד) הביא דבריהם, וכתב: "ולפי זה היה נראה שצריך לאכול עמה מרור וחרוסת כיון שהיא זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה, ועליה היה ראוי לברך על אכילת מצה, אלא שכבר מילא כריסו ממנה, ואם כן צריך לעשות כמו בזמן המקדש שהיו אוכלין הכל ביחד כו'". עכ"ל.

דברי הטור

והנה כיו"ב כתב הטור (בסימן תע"ז) בענין האפיקומן, וז"ל: "וי"א שצריך לרכו במרור ולטבלו בחרוסת ולאכול אחריו כזית מצה לבדה". עכ"ל. והב"י ביאר דהיינו שיטת רש"י ורשב"ם על פי דברי הרא"ש הנ"ל.

שיטת הרא"ש

(ג) אולם הרא"ש הנ"ל פליג, ע"ש שהקשה: "אמנם תמיהני למה עושין כריכה בתחילה יספיק בכריכה אחרונה זכר למקדש". עכ"ל. - ולכן פליג, ופירש בזה"ל: "הלכך נראה לי דאותה מצה אינה לשם חובה, אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השובע באחרונה, ולפי שהוא זכר למצה הנאכלת עם הפסח יש ליתן לה דין הפסח שלא לאכול אחריה, ואין צריך עמה מרור וחרוסת". עכ"ל.

בפלוגתא דקמאי אם מקיימים מצות בערב
תאכלו מצות באכילת אפיקומן

(ד) ונמצינו למדין, דנחלקו קמאי בדין מצות אפיקומן, האם מקיימים בה את עיקר מצות בערב תאכלו מצות, וכמ"ש הרשב"ם

ורש"י. או דאינה אלא זכר לפסח, וכמ"ש הרא"ש הנ"ל.

בשיטת הרמב"ם

(ה) ובשיטת הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ח) שכתב: "ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה אוסות הללו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח, ואם לאו אינו צריך". עכ"ל. יעוי' בספר "פרי חדש" (בסימן תע"ב סק"ז) שדקדק דשיטת הרמב"ם דדוקא בשעת אכילת כזית מצה וארבע כוסות צריך להסב, אבל באפיקומן אינו צריך להסב. וכ"כ ה"פרי חדש" (בסימן תע"ז סק"א). וחזינן דלשיטת הרמב"ם אין מקיימים את עיקר מצות מצה באפיקומן, דאם כן היה לנו להצריכו הסיבה. - ויעוי' ג"כ בב"ח (בסימן תע"ז סעיף א') שחקר בשיטת הרמב"ם האם ס"ל כרש"י והרשב"ם, או כהרא"ש.

ביאור ה"ערוך השלחן" דשיטת הרמב"ם כרש"י והרשב"ם

אולם בספר "ערוך השלחן" (סימן תע"ז סעיף ב') כתב דשיטת הרמב"ם כרש"י והרשב"ם דהאפיקומן היא המצוה, וכמו שדקדק הרמב"ם וכתב "שאכילתן היא המצוה".

דברי ה"ערוך השלחן"

דיעווי"ש ב"ערוך השלחן" (בסעיף א') שכתב: "דע דבענינא דאפיקומן יש לבאר דלכאורה הדבר ברור שעיקר מצות עשה דבערב תאכלו מצות קיימנו בכזית הראשון והשני שברכנו שם אשר קדשנו במצותיו על אכילת מצה, והאפיקומן אינו אלא זכר לפסח שהיה נאכל על השובע. וכן מבואר מלשון הטור והשו"ע שכתבו לאחר גמר כל הסעודה אוכלין ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד זכר לפסח הנאכל על השובע ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו, ויהא זהיר לאכלו קודם חצות. עכ"ל. הרי כתבו זכר לפסח, ולכן לא יברך עליו. ומה שהזהיר לאכול קודם חצות אף על גב דאינו אלא זכר בעלמא, מכל מקום כיון שהוא זכר לפסח, ולרבי אלעזר בן עזריה אין הפסח נאכל אלא עד חצות, צריך גם האפיקומן עד חצות". עכ"ד.

וכתב שם (בסעיף ב'), וז"ל: "אבל רש"י והרשב"ם כתבו (קי"ט:) ד"ה אין, ע"ש) דעיקר המצוה הוא האפיקומן. וז"ל רש"י ורשב"ם שם, אין מפטירין וכו' שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה, ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה, אף על פי שאינה באה לשם חובה, כדאמר לעיל גבי מרור דלאחר שמילא כריסו ממנו היאך חוזר ומברך עליו

אלא עיקר המצוה מקיים במרור שאוכל בזמנו. וה"נ אינו מקיים את המצוה במצה הראשונה, אלא בזו של אפיקומן. והיינו, דהמצה הראשונה אינה כשאר מצות שאוכל כל שבעת הימים, ורק המצה של אפיקומן היא של מצות בערב תאכלו מצות.

בחילוק במצות מצה בליל הסדר משאר ימות החג

ויסוד הדין מתבאר בדברי ה"נתיבות המשפט" בביאורו להגדה של פסח "מעשה ניסים" (על פסקא מצה זו) שביאר דחלוק ענין אכילת מצה של כל שבעת ימי הפסח מאכילת מצה בליל הסדר, דמצות אכילת מצה של כל שבעת ימי הפסח הם זכר ללחם עוני, דהיינו זכר לשעבוד. מה שאין כן מצות אכילת מצה בליל הסדר הוא מטעם שלא הספיקו בציקם להחמיץ זכר לחירות. - ולפי מה שנתבאר בשיטת הרמב"ם י"ל דדוקא המצה של אפיקומן הוא משום זכר לחירות משום שלא הספיקו בציקם להחמיץ, מכיון דדוקא המצה של מצוה נתקנה מה"ט, אבל המצה הראשונה שאוכל בלילה הזה אינו אלא משום זכר לשעבוד דומיא דכל מצה שאוכל בשבעת הימים.

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי

(ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה

לפי סעיף 46 לפקודת מס הכנסה.

משרד: רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,

טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל: chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office: 21 Harav Kotler St.

Bney Brak, Tel / fax: 03-5785091

ה"נ גבי מצה וכו'. עכ"ל. וכן נ"ל מלשון הרמב"ם בפ"ח שכתב דבאחרונה אוכל מבשר הפסח וכו' ובזמן הזה אוכל כזית מצה וכו' שאכילתן היא המצוה. עכ"ל. הרי משמע דזהו עיקר המצוה. ואפשר לומר דעיקר כוונתו הוא על זמן הבית. והתוס' (ק"כ.) נראה כמסתפקים בזה. ע"ש. אבל הרא"ש הביא דברי רש"י וחלק עליו, וכתב דאפיקומן אינה לשם חובה אלא זכר לפסח. ע"ש. ולפי זה לדעת רש"י ורשב"ם יש לזוהר מאד מאד באכילת האפיקומן, כיון שהיא עיקר המצוה דאכילת מצה. וכן מבואר מהרמב"ם כמ"ש. לכן יש לזוהר מאד בזה לאכול לכל הפחות כזית שלם. עכ"ד.

הערת ה"ערוך השלחן" בשיטת רש"י

ויעו"ש ב"ערוך השלחן" שסיים: "ולשון רש"י עצמו צ"ע שהתחיל זכר למצה הנאכלת עם הפסח, ומסיים לשם חובת מצה. וגם התוס' שם שכתבו שסברת רש"י מוכרחת שהרי בזמן הבית בהכרח כן ע"ש. לא אבין, שהרי יכלו לאכול כל הסעודה מצה עשירה עד שהגיעו לפסח ואז אכלו מצת חובה ומרור ואז ברכו עליהם, ולא מתחלת הסעודה. ודברי רבותינו נעלם ממני. וצ"ע ג". עכ"ד.

קושיית ה"בית הלוי"

(ו) והנה בתשו' "בית הלוי" (ח"א סימן ל"ד סק"ג) הקשה לשיטת הרמב"ם דס"ל דאף בדיעבד אסרו חכמים לאכול אחר חצות, הרי כיון דהאפיקומן הוא זכר לפסח כמו שכתב הראש, איך פסק הרמב"ם (פ"ו מחמץ ומצה ה"א) דזמנה כל הלילה, הלא אפילו דזמן מצות מצה הוא כל הלילה, מכל מקום איך מותר לאכול האפיקומן אחר חצות, כיון שהפסח אינו נאכל עד חצות. ע"ש. - אכן לפי דברי ה"ערוך השלחן" דהרמב"ם לא ס"ל כהרא"ש, א"ש.

בהשמטת הרמב"ם דין טיבל אפיקומן בחרוסת

(ז) אולם יש להעיר על דברי ה"ערוך השלחן", דבשלמא אם הרמב"ם ס"ל כהרא"ש דהאפיקומן אינו אלא זכר לפסח, א"ש שאין מטבילין אותה בחרוסת. אבל אם ס"ל דעיקר מצות מצה הוא במצה של אפיקומן, אמאי לא כתב דמטביל מצה זו בחרוסת.

(ח) ונראה דמכיון דלפי דברי ה"ערוך השלחן" הרמב"ם ס"ל כשיטת רש"י ורשב"ם דעיקר מצות מצה מקיימים במצת האפיקומן, והמצה שאוכלים בתחילה אינה לשם מצות מצה, רק שמברכים עליה משום שאי אפשר לברך אחר כך בשעת אכילת האפיקומן מטעם דלאחר שמילא כריסו יחזור ויברך. וכדאיתא בפסחים (קט"ו.) לענין האוכל חזרת לחרפס, דמברך עליה על אכילת מרור, משום דאי אפשר לברך אחר כך בשעת אכילת מרור מטעם דלאחר שמילא כריסו ממנו יחזור ויאכל ויברך. וכתבו התוס' שם בד"ה מתקיף כו', דאין אכילת החרפס משום מצוה,